

In memoriam

TALCOTT PARSONS (1902—1979)

Talcott Parsons je bio najveći sociolog—teoretičar za posljednjih četrdesetak godina. Jedna općenito prihvaćena ocjena njegova djela, formulirana kod niza autora izriče stav da je Parsonsova teorija izvan ovoga svijeta, da je superteorija i da je zatvoreni sistem sociologijskih kategorija nalik na zatvoreni filozofski sustav Hegelove filozofije. Istina je da je Parsons odabrao takvo teorijsko istraživanje koje ni iz daleka nije moglo biti primjenjivo na izmjenu društvenih, političkih ili recimo obrazovnih institucija i odnosa, polazio je od stanovišta da teorijska sociologija, koja sebe postavlja kroz društvenu i političku djelatnost, dakle kroz neposrednu praksu, samu sebe iscrpljuje, oduzima samoj sebi znanstveni vitalitet i podvrgne se odnosima moći. Dok u marksizmu mišljenje kao takvo nema neke posebne vrijednosti za sebe, ono je vrijedno kao revolucionarno ili povijesno mišljenje, kao mišljenje koje izražava volju i praktičnu svijest, to isto vrijedi za teoriju, teorija po sebi je tlapnja ako nije zadana kao revolucionarna, praktična i što je moguće neposrednije primjenjiva.

Građanski znanstvenici, iz potrebe vlastitog društva, teoriju moraju postaviti kao vrijednost — kao normu koja obvezuje, bez obzira na praktičnu stranu društvenog života. No istina je, to je danas sve manje potrebno, društva su postigla toliko unutrašnje snage da im više ne treba razvijanje svijesne moći i snage putem teorije i mišljenja, njima je potrebno ostvarenje postignute svijesti u praktičnom životu. Njima je potrebna »realizacija filozofije«. Talcott Parsons je pripadao onim građanskim sociolozima koji je u teo riji tražio idealni oblik društva u ravnoteži, društva koje samo sebe održava bez prisile, on je tražio mogućnost proširenja, u teorijskom smislu, liberalnog kapitalizma jednim oblikom socijaliziranog društva kojemu je dao naziv »asocijacija građana«.

T. Parsons je rođen 1902. godine u Colorado Springsu, u Sjedinjenim Državama. Fakultetsko obrazovanje i doktorat znanosti stekao je u Evropi (Amherst i Heidelberg). 1927. postaje nastavnik na sveučilištu u Harvardu, što je bio do kraja života. Prve tekste i doktorat pod naslovom »Kapitalizam u tekućoj njemačkoj literaturi: »Sombart i Weber« posvećuje ekonomiji. Alvin Gouldner smatra da prosperitetu američke privrede dvadesetih godina Parsons nije pridonio samo kao »autsajder«, već kao instruktor na Harvardu, a kao sin predsjednikova prijatelja savjetima je usmjeravao političke vođe.

Od 1932. godine sudjeluje u seminaru Vilfreda Pareta prozvanog »Marxom buržoazije«, sa poznatim sociolozima i društvenim znanstvenicima: L. Hendersonom, G. Homansom, C. Brintonom, R. K. Mertonom, H. Murrayem, C. Kluckhohnom itd. Parsons nije bio član toga seminara niti je bio član grupe koja je akademskoj sociologiji htjela dati Paretovsku anti-marksističku osnovicu. Parsons je bio promatrač i dolazio je u njihovo društvo radi prijatelja Hendersona. Parsonsova kritika Marxa bila je evropska, više vebelijanska, preko takve kritike je Marx i ušao u zapadnjačku sociologiju.

Prvo mjesto u akademskoj građanskoj sociologiji Parsons je izborio knjigom »Struktura društvene djelatnosti«, objavljenom 1937. Osnovno shvaćanje društva zadano je, u navedenoj knjizi, individualnom voljom i vrijednosnom orijentacijom pojedinca. Drugim riječima, nominalističko objedinjavanje cjelokupnog sociologijskog naslijeđa Parsons je postavio nasuprot pozitivističkoj i tehnokratsko-znanstvenoj orijentaciji u tadašnjoj znanosti. Sociologijski pozitivizam je vjerovao u trostruku moć znanosti: ona je trebala biti glavno sredstvo povećanja proizvodnosti putem razvoja i primjene znanosti u tehnologiji; ona je trebala dovesti do masovne produkcije materijalnih dobara do podrške masa društvenim sustavima sa snažnom masovnom proizvodnjom, do podrške masa u državi i društvu blagostanja; znanost je pothranjivala suglasnost sa vrijednosnim utemeljenjem

modernih građanskih društava, u kojima se masovna suglasnost usmjeravala u središte društvenog života — u samu legitimog političkih elita i političkih institucija.

Parsonsova Knjiga »Struktura društvene djelatnosti« iz 1937. godine polazi sa stanovišta već propitane i odbačene svemoći znanosti, polazi od stanovišta moralnosti kao neizostavnog dijela društvenog života i znanstvenog istraživanja, polazi sa stanovišta da je kapitalistička i birokratska verzija modernog društva jednostrana i u velikoj ekonomskoj krizi tridesetih godina ovoga stoljeća potisnuta.

Nakon II. svjetskog rata američki sociolozi Kingsley Davis, Wilbert Moore, Robert K. Merton itd., nikako neočekivano, uzdižu funkcionalističku orijentaciju u sociologiji kao odgovor na poraženi deterministički pozitivizam i znanstveni racionalizam. Utemeljenju akademske sociologije u funkcionalizmu, odnosno identitet, sociologijske i funkcionalističke metode Parsons izrađuje na njemačkoj varijanti historicizma i voluntarističkog iracionalizma. Stoga danas ne možemo razumjeti Parsonsa bez poznavanja njemačke historijske i novokantovske škole i njihovih nastavljača u sociologiji. Drugi pak izvor funkcionalizma leži u američkoj i engleskoj antropologiji i u određenju pojma struktura. Struktura je racionalno utvrđiv sklop odnosa koji daju društvenoj akciji i društvenim funkcijama trajnost i gotovo pravilnost s visokim stupnjem vjerojatnosti koja se gotovo približava pravilnosti prirodnih zakona. Po svojoj analitičkoj metodi i po svojoj sposobnosti sistematiziranja dosadašnjih nacionalnih sociologija u jednu akademsku internacionalnu sociologiju Parsons je zaista Hegele moderne sociologije. Od 1951. godine kada objavljuje knjigu »Društveni sistem«, Parsons radi na teorijskom utemeljenju funkcionalizma kao središta koje integrira strukturalističko s jedne strane i historicističko shvaćanje društva s druge.

1951. godine doraduje teoriju akcije u knjizi »Prema općoj teoriji akcije«, 1956. godine u knjizi »Privreda i društvo« razrađuje osnovne funkcionalne podsustave svake djelatnosti u društvenom sistemu. Poznavalac sociologije naših dana ne može izbjeći susret s ovim Parsonsovim podsustavima, treba reći da su ovi podsustavi jednako tako prisutni u svakoj pravoj sociologijskoj tradiciji. Ovi podsustavi su prisutni eksplicite već u najranijim djelima Marxa i Engelsa, oni su zadani Hegelovom i Fergusonovom podjelom na građansko društvo i državu. Od poznatih djela koji su značajni za razvoj suvremene sociologijske teorije spomenimo polemički tekst »Podjela moći u američkom društvu« (1957), »Struktura i procesi u modernim društvima« (1960), »Teorije o društvu« (1961), u nas prevedena u izdanju »Vuka Karadžića«, Beograd, 1969, »Doprinos psihoanalize društvenim znanostima« (1961), »O pojmu političke moći« (1963), »Društvena struktura i ličnost« (1964), »Ideja sistema, uzročnog objašnjenja i kibernetске kontrole u društvenim znanostima« (1964), »Društva: evolucijske i komparativne perspektive« (1966), »Sustav modernih društava« (1967), itd.

Pitamo se zašto Parsons nije tematizirao, kritizirao i borio se na otvorenoj »intelektualnoj sceni« protiv najživlje evropske duhovne orijentacije u sociologiji — protiv marksizma. Parsons je prvi put opširnije govorio o marksističkom utemeljenju sociologije 1948. godine, prigodom stote godišnjice »Manifesta«, prvi je članak o marksizmu pod naslovom »Neke primjedbe na „Sociologiju Karla Marxa“« objavio tek 1967. Parsonsova kritika Marxove sociologije polazi od kritike Marxovih prognoza suvremenog društva, da bi preko te kritike udario u same temelje marksističke teorije o klasama i teorije o razvoju modernog društva koji je identičan sa shvaćanjem socijalizma. Drugim riječima Marx kao znanstvenik ne može biti izostavljen, no Marxa ideologa treba kroz njegove prognoze razotkriti i izostaviti.

U članku »Neke primjedbe na sociologiju Karla Marxa« Parsons spominje kako je izostala realizacija Marxove prognoze o jačanju klasne borbe u razvijenim evropskim i američkim društvima. Razlog tome leži, smatra Parsons, u Marxovu određenju klasa u kapitalizmu, određenju koje važi na »razini unutrašnje strukture čistog kapitalizma« (N. dj. u knjizi T. Parsons, *Sociological Theory and modern Society*, The Free Press, New York, 1967, s. 113). Idealno tipska analiza jednog društvenog odnosa ne garantira i njegovo zbiljsko postojanje u društvu, odnosa koji toliko dominira da druge odnose

jednostavno briše ili postavlja ih kao puke podređene elemente. »U stvari«, govori Parsons, »konfliktnoj teoriji treba nadodati spoznaju o sprezi kapitalističkog društva sa pretkapitalističkim interesnim savezima, buržoazije sa aristokracijom na višoj i proletarijata sa seljaštvom na nižoj razini. Zajedničko svojstvo leži u činjenici, da totalitet klasne svijesti i klasne pripadnosti, što je temelj marksovske koncepcije društvene dinamike, ne može se ograničiti na područje interesa u onom smislu u kojem o tome eksplicite govori tehnička teorija interesa. Potrebno je, nadalje, uzeti u obzir spregu pojedinaca u srodstvenim odnosima i dakako šire razmatranje statusa. Promatrano retrospektivno, niti jedna klasa u Marxovom shvaćanju kapitalističkog društva, zbiljski nije bila emancipirana od svoje srednjovjekovne — feudalne ukorijenjenosti, što naročito vrijedi za Evropu. Buržujci su bili dijelom frustrirana aristokracija a proletari, frustrirani seljaci. I jedna i druga strana bila je otuđena od zbiljskih zajednica koje su činile povijesni korijen i za više i za niže klasne položaje u evropskim društvima«. (ibid.)

Iz ovog citata vidimo razliku u pristupu između Parsonsa i na pr. Lukácsa, a preko njega i ostalih marksista do samog Marxa. Pojam totaliteta u Lukácsu je dijalektički, to je klasna svijest koja cjeloviti sustav vrijednosti i života suprotstavlja drugoj svijesti i drugom svijetu vrijednosti. Parsons prihvata marksističku tezu da na »tehničkoj razini interesa« postoji konflikt ali on nije klasno politički, on nije povijestan već utilitaran i nema revolucionarno određenje. Parsons se slaže i stezom da je pravi revolucionarni sukob moguć tek onda kada radnički interesi prerastu u klasno političku borbu oko osnovnih vrijednosti, različite i suprotstavljene vrijednosti i ideje su podstrekači borbi i dubokih društvenih promjena. Međutim, vrijednosti po sebi teže u modernom društvu ka uzajamnom usaglašavanju i stabilizaciji na bazi konsenzusa i ne dovode društvo u političko vrijednosni rascjep. Idejno politički i vrijednosni sustavi zapadnih društava faktor su stabilnosti a ne faktor koji klasnu borbu čini sve otvorenijom i jačom, to je osnovna Parsonsova teza nasuprot Marxovu pojmu klasne svijesti i na njoj utemeljene klasne borbe.

Iz navedenog citata slijedi nešto važno što stavlja upit pojmu »klasne svijesti«. Vrijednosti i ideje nisu samo »lažna svijest« nečega što se može nazvati postojećim ekonomskim interesima, već su zadane u društvenoj svijesti kao dio povijesnog sklopa vrijednosti i kultura koje se protežu u daleku prošlost. Prema Parsonsovu mišljenju, skrivene vrijednosne i kulturne strukture najtrajnije su društvene jedinice, one su najbliže biološkim strukturama promatrane sa stanovišta njihove stabilnosti i trajnosti.

Poznato je da je Parsons više od svih drugih teoretičara i sociologa unio frojdizam u sociologiju, pa je na taj način njegova sociologija oprečna frojdiziranom marksizmu.

Naveli smo jedini članak u kojemu Parsons suočava svoju teoriju Marxovoj. Taj članak ne govori mnogo. Parsonsovo cjelokupno djelo je svojevrsan izazov marksizmu. Od uzdizanja teorije kao teorije, od analize vrijednosti kao faktora stabilnosti, naglašavanja diferencijacije struktura i funkcija (društvena podjela rada) umjesto borbe i klasne svijesti itd, sve nam ukazuje na intenciju Parsonsova djela. Marksisti se s tim djelom nisu još suočili.

Tri velika imena znanosti i teorije su nas napustila. Martin Heidegger, prvo ime suvremene filozofije, Jean Piaget, najveći psiholog i Talcott Parsons sociolog. U praktičnoj strani ljudskih zbivanja pojedinci podliježu zakonima masovnog života i njihov gubitak ne znači mnogo sa stanovišta samih tendencija i zakonitosti, ali u sferi teorije, mišljenja i duha pojedinac je sve, on je mislilac koji teorijom širi područje slobode, da bi tek naknadno došlo do masovne socijalizacije i »realizacije teorije«. Naime, što se može ostvariti ako nema teorije i filozofije, koja širi granice svijesti i preko nje praktične svijesti, naše moći i same djelatnosti?